

УДК 33.330.101

І. О. Стеблянко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК НАУКОВЕ ПОНЯТТЯ ГЕНЕЗИСУ СВІТОВОЇ ТЕОРІЇ ДОБРОБУТУ

Розглянуто теоретико-методологічні питання змісту і природи соціалізації національної економіки. Критично оцінено підходи до тлумачення категорії «соціалізація економіки» і обґрунтовано її концепт для національних умов.

Ключові слова: соціалізація, економіка, теорія, підходи, оцінка, концепція, перспективи реалізації.

Рассмотрены теоретико-методологические вопросы сущности и природы социализации национальной экономики. Критически оценены подходы к трактовке категории «социализация экономики» и обоснован ее концепт для национальных условий.

Ключевые слова: социализация, экономика, теория, подходы, оценка, концепция, перспективы реализации.

It is considered theoretical-methodological question of maintenance and nature of socialization of national economy. Going is critically appraised near interpretation of category the socialization of economy and grounded its essence for national terms.

Keywords: socialization, economy, theory, approaches, estimation, conception, prospects of realization.

Починаючи з перших років виникнення держави як інституту існування суспільства держава взяла на себе соціальні зобов'язання щодо своїх громадян. Природно, що за часи її становлення суттєво змінювалися підходи до визначення її сутності, природи та можливих до виконання обсягів соціальних зобов'язань. Із переходом до системи координат ХХІ століття високорозвинені країни світової спільноти взагалі, підпорядкувавши діяльність усіх ланок економіки соціальній компоненті розвитку, вийшли на принципово відмінний в якісному розумінні інститут соціальної держави. Сьогодні в Україні, яка конституційно проголосила себе соціальною державою, у зв'язку з реалізацією людиноцентричної концепції розвитку найбільш проблемними з усіх позицій визнані саме питання соціалізації економіки.

Питанням забезпечення соціальної орієнтації в розвитку присвячені науково обґрунтовані, а також дещо й дискусійні роботи таких науковців, як О. Амоша, В. Бесєдін, І. Бондар, В. Геєць, А. Гальчинський, В. Гришкін, А. Гриценко, Н. Дєєва, С. Дорогунцов, Е. Лібанова, О. Новіков, Л. Тимошенко та ін. Мова йде про розробки щодо соціально-економічних перетворень, переструктурування економіки, забезпечення цивілізаційних основ життя, генерації джерел активності суб'єктів економіки і т. ін.

Але реалізація в повній мірі соціального призначення держави взагалі була й залишиться недосяжним ідеалом. Тому в процесі вирішення проблеми щодо підпорядкування економічної складової розвитку соціальній компоненті виникає все більше й більше питань, які потребують не тільки детального вивчення, а й негайного вирішення.

Виокремлені обставини та спектр питань, що потребують вирішення, стали підставою прагнень автора здійснити дискурс теорій соціалізації економіки та понятійно-категоріального апарату розбудови й сталого функціонування держави соціального спрямування на національних теренах.

Соціальні реалії сьогодення є беззаперечним свідченням того, що ринкову економіку неможливо визнати однозначним результатом трансформаційних перетворень. Той стан економіки, який мав місце в останні роки існування СРСР, для надання джерелам забезпечення її активності вимагав не просто переходу до ринку, а радикальної, системної трансформації механізму господарювання для розвитку продуктивних сил як основи суспільного багатства.

Ринок сам по собі не є цінністю, спроможною змінити життя українців на краще. Ринок – це тільки інструмент гармонізації, засіб досягнення мети. Можна стверджувати, що сьогодні в умовах посилення взаємозалежності економік різних країн, зміцнення цілісності та єдності світового господарства минуле протистояння між ринковою та неринковою ідеологією, як це й мало бути, перемістилося в площину стратегії забезпечення такого розвитку, який би повною мірою дозволив зосередитися на питаннях добробуту людини.

Ринкова система передбачає і встановлює досить серйозну майнову нерівність між людьми. Вона приносить достатні доходи лише тій частині суспільства, яка має освіту, володіє належними природними здібностями або має значний капітал, земельні площі, отримуючи від них великі доходи. Інша частина суспільства, не маючи таких можливостей, такого капіталу, не отримавши освіти, живе досить скромно. У кожному суспільстві є, окрім того, категорія людей престарілих, хворих, інвалідів, безробітних, які теж мають незначні доходи.

Зрозуміло, що в ринковій економіці має активно утверджуватися пріоритет цінності економічно активної людини. Але за такого зміщення акцентів блага концентруються в найбільш успішних суб'єктах економіки. А населення прагне справедливості, тобто більш рівномірного розподілу благ. Забезпечити гармонізацію поточних інтересів бізнесу й населення заради досягнення успіху суспільства в перспективі має держава. Загальний принцип гармонізації інтересів бізнесу й населення простий. У зовнішньому світі держава має сприяти реалізації інтересів вітчизняного бізнесу. Всередині суспільства держава має підтримувати населення, оскільки нестабільне розколоте суспільство не може бути конкурентоспроможним в середньому та довгостроковому плані. Форми та методи при цьому можуть бути різними, але не мати адміністративно-командного характеру. Включення механізмів державного регулювання добробуту пов'язується з ідеологією соціалізації економіки. Соціалізація є інструментальним засобом реалізації соціальної функції держави.

Соціалізація, на противагу соціалізму, стала закономірним результатом генезису світової теорії добробуту. Деякі фахівці вважають, що соціалізація економіки впродовж минулого сторіччя оформилася в самостійну течію соціально-економічної думки [1, с. 64].

Проте факт існування різноманітних тлумачень категорії «соціалізація економіки», багато в чому не тотожних і, більш того, суперечливих, не сприяє її за твердженню. Відомий російський знавець соціальних аспектів розвитку О. Пригожин схильний до кваліфікації процесу соціалізації економіки як забезпечення «достойного існування людини через поєднання індивідуальної свободи й усупільнення...» [2, с. 43]. Автор звертає увагу на механізм послаблення примусу, виокремлюючи «поєднання», але залишає поза увагою суб'єкт такої дії.

За висловом американського економіста й соціолога К. Флексера, «соціалізація економіки» пов'язується з наданням «кожній людині більш повної участі в прийнятті рішень, що визначають його долю та якість життя» [3, с. 92].

На наш погляд, К. Флексер не прямим чином, але акцентував увагу на потенціях суспільства. У такій інтерпретації соціалізації суспільство вже сприймаємо

не як просту сукупність індивідів, а як систему зв'язків і стосунків, у які вступають індивіди, виявляючи свою сутність.

Відомий американський економіст австрійського походження Й. Шумпетер тлумачив соціалізацію як засіб досягнення економікою соціальної орієнтації. На його думку, вона являє собою «збільшення частки державної влади і державних послуг, заходи державного контролю у сфері виробництва та розділу, розвиток змішаних приватно-державних форм організації» [4, с. 482].

Соціалізація, за висловом українських фахівців А. Гриценка і С. Киреєва, – це процес, «...пов'язаний з підвищенням ролі людини, її здібностей і знань у виробництві». Він «складається з подолання відчуженості працівників від засобів виробництва, перетворення праці із засобу заробляння грошей на засіб самореалізації особи, перерозподіл ВВП з метою зменшення соціальної нерівності...» [5, с. 30–31]. Науковці з академічною точністю прагнули відтворити природу соціалізації економіки. В основу їх підходу покладені класичний тип соціалізації і теорія трансформаційних потоків щодо ринкового реформування на національних теренах.

Як доповнення до вищесказаного сприймається позиція українського дослідника соціалізації економіки В. Гришкіна. Він визначив цю категорію як «всеохоплюючу спрямованість щодо забезпечення готовності членів суспільства до відповідних вимог суспільних інститутів і створення умов для реалізації суб'єктами економіки політики відповідальності щодо взаємообумовленого функціонування й розвитку згідно зі стандартами сучасної цивілізації» [6, с. 31]. Залучення категорії відповідальності, беззаперечно, є гарантією якщо не ліквідації, то пом'якшення механізму гальмування щодо просування суспільства до вищого рівня добробуту населення.

За визначенням українського фахівця з економічної теорії Ю. Зайцева, «соціалізація економіки ... знаходить свій вияв у становленні та розвитку тенденції, ... згідно з якою під впливом потреб виробника прискорюється процес засвоєння у власних інтересах специфічної системи знань, норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування народного господарства, соціально-економічних відносин, суспільства в цілому» [7, с. 4]. Заперечувати той факт, що засоби виробництва приводяться в дію особистим фактором, немає сенсу. При цьому ми розглядаємо людський фактор як здатність до праці у великому різноманітті професій, спеціальностей і кваліфікаційних рівнів. Проте формулювання при викладенні процесу засвоєння знань обмежується первинною соціалізацією і підпорядковує її потребам виробника. Але ж за первинною іде вторинна соціалізація, яка триває протягом усього періоду життя людини. Важко зрозуміти і зміст «успішності» функціонування народного господарства без будь-якої прив'язки до рівня життя населення.

Знана в Україні вчена і практик соціальної економіки Н. Деева стверджує, що соціалізація економіки «є складним поєднанням інститутів та інституцій, потреб і форм їх прояву та економічної реалізації у часі» [8, с. 115]. Важко не погодитися з думкою автора, за якою суспільство є не чим іншим, як сукупністю інститутів та інституцій. На сьогодні майже беззаперечним є сприйняття інтересів як звичаїв, порядків, прийнятих у суспільстві, а інститутів – як їх закріплення у вигляді закону або установи. За допомогою інститутів регулюється діяльність, заохочуються норми поведінки, забезпечується стабільність суспільного життя, здійснюється інтеграція прагнень, дій і взаємин індивідів. Сприймаючи позитивно парадигму поєднання інститутів та інституцій як основи формування збалансованого суспільства, ми констатуємо невизначеність суб'єкта забезпечення переходу до сучасного суспільства добробуту.

Наш національний економіст О. Головніна вважає, що соціалізацію слід трактувати як «процес становлення нового типу економічної системи» [9, с. 8]. Звернення автора до категорії «економічна система» як результату соціалізації економіки заслуговує на підтримку. Дійсно, економічна система є фундаментом соціальної системи. У більшості випадків її пов'язують зі сферою функціонування продуктивних сил та економічних відносин, взаємодія яких характеризує сукупність техніко-економічних та організаційних форм і видів господарської діяльності.

Оцінка існуючих теоретичних розробок категорії «соціалізація економіки», незважаючи на прийнятність цілого ряду тлумачень, дає можливість стверджувати, що вони тільки-но наблизили науково-практичну громадськість до її розуміння. Проте реалією є й те, що деякі формулювання містять неточності й подекуди базуються на помилкових підходах.

Керуючись тими тенденціями, які склалися у світі щодо формування підвалин добробуту населення, і враховуючи факт доповнення традиційних функцій держави новими та їх якісного переструктурування, вважаємо доречним тлумачити соціалізацію економіки як процес раціоналізації державного регулювання соціальної динаміки суспільства на основі пошуку механізму оптимального поєднання індивідуалістських та колективістських витоків господарювання та створення відповідної йому системи інститутів та інституцій забезпечення соціальності в розвитку.

Розглядаючи природу соціалізації економіки в такому контексті, ми хотіли б застерегти від ототожнення її із соціалізмом. Соціалізація економіки не є її усупільненням, це процес надання їй соціальності [70]. Соціалізм – це майже повне усупільнення без надання альтернатив індивідуальному, а соціалізація – усупільнення в міру потреб часу. Певним чином соціалізацією можна вважати зміщення проблеми забезпечення розвитку людини із приватної в суспільну сферу.

Реалізація задекларованої концепції соціалізації економіки пов'язується з моделлю соціально орієнтованої ринкової економіки. Соціальною базою такої економіки є великий прошарок економічно активних і матеріально забезпечених людей, які не сприймають утриманські настрої, усвідомлюють особисту відповідальність за свою долю; вони здатні бути рушієм економіки за своїм ставленням до праці, за кваліфікацією, здатністю адаптуватися до процесів розвитку економіки і нагромаджувати й капіталізувати трудові доходи. Така економіка передбачає використання певних процедур для узгодження інтересів різних соціальних груп; широкого визначення отримує солідарність суспільства і особистості, ідеї соціальної справедливості.

На сьогодні чітко усвідомлено, що параметри динамізму й стійкості в соціально-економічній системі виникають у процесі становлення інститутів і ринкових механізмів, а підтримуються в ході їх еволюції, тобто адаптації до потреб соціалізації. Тому одним з основних, а може й вирішальних питань успіху у використанні можливостей соціалізації щодо забезпечення суспільних перетворень соціального спрямування є проблема формування та функціонування соціалізаційного комплексу національного господарства.

Бібліографічні посилання

1. **Гришкін О. В.** Соціалізація економіки України : теорія, методологія, перспективи : монограф. / О. В. Гришкін. – Дніпропетровськ : Пороги, 2005. – 498 с.

2. **Пригожин А. И.** Перестройка : переходные процессы и механизмы / А. И. Пригожин. – М. : Наука, 1990. – 243 с.
3. **Флексер К. Ф.** Просвещенное общество. Экономика с человеческим лицом / К. Ф. Флексер. – М. : Междунар. отношения, 1994. – 392 с.
4. **Шумпетер Й.** Капитализм. Социализм. Демократия : пер. с англ. / Й. Шумпетер. – М. : Экономика, 1995. – 782 с.
5. **Гриценко А. А.** Соціально-ринковий вибір в Україні : модель та реальність / А. А. Гриценко, С. І. Кирєєв // Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи); Ін-т екон. прогнозування / за ред. В. М. Гейця. – К. : Логос, 1999. – С. 23–55.
6. **Гришкін В. О.** Соціалізація економіки як реальність сучасного загальноцивілізаційного розвитку / В. О. Гришкін // Актуал. пробл. економіки : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : Навч. кн., 2001. – Т. 10. – С. 22–39.
7. **Зайцев Ю. К.** Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства : методологія і практика : монограф. / Ю. К. Зайцев. – К. : КНЕУ, 2002. – 188 с.
8. **Дєєва Н. М.** Організаційно-фінансовий механізм забезпечення державних соціальних гарантій в регіоні : дис. ... канд. екон. наук / Дєєва Н. М. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2002. – 20 с.
9. **Головніна О. Г.** Основи соціальної економіки : підруч. / О. Г. Головніна. – К. : Арістей, 2006. – 610 с.

Надійшла до редколегії 15.02.2013 р.